

Koncepce rozvoje a dalšího směřování Ústavu pro studium totalitních režimů

Návrh koncepce vychází ze zkušeností a dosavadních zkušeností Ústavu pro studium totalitních režimů (dále jen Ústav), působení obdobně zaměřených institucí, které existují v České republice i v zahraničí. Dokument zohledňuje krátkodobé i dlouhodobé cíle v hlavních oblastech řízení a činností Ústavu: metody řízení, personální politika, ekonomický výhled, vědecko-výzkumnou činnost, popularizační, vzdělávací a ediční činnost, digitalizaci a problematiku Archivu bezpečnostních složek (dále Archiv).

Role a význam Ústavu

Za nejvýznamnější instituci paměti, jak se nazývají nové státní instituce zabývající se otázkami vyrovnávání se s minulostí v bývalých zemích sovětském bloku, považuji polský Ústav národní paměti (IPN), s jehož výsledky jsem měl možnost se velmi podrobně seznámit při svých studijních pobytech na Jagellonské univerzitě v Krakově.

Základní rámec činnosti české instituce paměti vymezuje příslušný zákon č. 181/2007 Sb., na jehož základě ÚSTR a Archiv vznikl. V preambuli je deklarován jeho význam a úlohy v naší společnosti, které podle mého názoru v současnosti ve srovnání s polským ústavem nenaplnuje.

Na polských univerzitách patří soudobé dějiny mezi významné obory. Jeho rozvoji zásadně napomohly výsledky IPN. Mezi jeho publikacemi i na jeho internetových stránkách může zájemce nalézt podrobné historické výklady jak pro studenty všech stupňů, tak i pro pedagogy. Výstupy ÚSTR sice obsahují řadu jednotlivostí, ale nenabízí ucelené výklady. Sdělovací prostředky přináší v souvislosti s činností s ÚSTR různé aféry, vzájemná napadání odborníků na soudobé dějiny, které odkazuje na neschopnost současného vedení spolupracovat s dalšími domácími institucemi.

Je otázkou, nakolik se podařilo současnému vedení využít nabídnutou šanci a svěřené finanční prostředky k účelům, k nimž byl ÚSTR zřízen. Pochybnosti vzbuzuje zpráva NKÚ o kontrole, kterou provedl v ABS a ÚSTR. Její obsah byl zřejmě natolik závažný, že president NKÚ ji samostatně uveřejnil na internetovém portálu úřadu. Jeho závěry je možné interpretovat tak, že stávající vedení chce sice hrát zásadní roli při zkoumání naší minulosti, ale přitom nezvládá v současnosti uřízení svěřené instituce.

Řízení a možnosti rozvoje Ústavu a Archivu

Domnívám se proto, že je nutná zásadní změna v řízení instituce, která by se měla více zaměřit na historický výzkum a dodržování zákonů při hospodaření. Ústav by měl mít několik hlavních priorit své činnosti:

- 1. V maximální šíři využívat spolupráce s ostatními historickými a vzdělávacími institucemi v ČR.**
- 2. Výzkum provádět nadále podle zadání zákona, ale nepoměrně větší důraz položit vzdělávání mladé generace.**
- 3. Zprůhlednit proces digitalizace archivních dokumentů tak, aby jeho výsledky mohli využívat všichni zájemci – formou elektronické badatelný, která musí být přístupná na internetovém portálu.**
- 4. Spolupráce se zahraničím by neměla být pouze proklamativní, ale přinášet skutečné výsledky.**
- 5. Důraz musí být na věcnou prezentaci výsledků.**
- 6. Účelnost a hospodárnost při činnosti.**

Add 1) Potenciál mnoha podobných institucí, které se zabývají historií, zvláště tou soudobou, je obrovský – spolupráci s těmito všemi ústavy je nutné v maximální míře rozšířit. Ústav nesmí být samostatnou jednotkou, která nespolupracuje s žádnými domácími vědeckými a vzdělávacími institucemi. Ústav musí svou činností prokázat, proč dostává ze státního rozpočtu větší finanční prostředky, než všechny ostatní historické akademické pracoviště dohromady.

Add 2) Výsledky výzkumu by se neměly soustředit jen na jednotlivé případy, ale také by měl přinášet ucelené soubory informací k historii. Prezentovány by měly být na webových stránkách a to v podobě pro různé uživatele – žáky základních škol, žáky středních škol, studenty vysokých škol a ve všech případech i materiály pro vyučující na těchto školách. Byly by to jakési učebnice v elektronické podobě. Zatím stav je takový, že učitelé mají možnost přijet do Prahy bádát, ale ucelené učební texty chybí – až lze dojít v současnosti k takovým situacím, že studenti soudobých dějin mohou čerpat jen ze svých zápisků a knihy autora nedávno vyhozeného z Ústavu. Jiný materiál není.

Poznal jsem stav v Polsku. Tam je obrovské množství publikací k soudobým dějinám i na různých typech vysokých škol (nejen vyloženě historické obory) a jde o různé pohledy na vývoj – nejen čistá historie, ale i vlivy různých zájmových skupin nebo církve či obecných vazeb ve společnosti. U nás se třeba nikdo nezabývá jinými jevy, které se vyskytovaly v době nesvobody – jak se projevovaly různé sociologické jevy ve společnosti a podobně.

Do této oblasti patří i užší spolupráce s vysokými školami, kdy studenti mohou ve spolupráci s Ústavem zpracovávat své závěrečné práce a také odborníci z Ústavu by měli působit odborně na vysokých školách.

Add 3) Kompletně všechny materiály musí být digitalizovány. Oproti současnému stavu by digitalizace nespádala pod ekonomicko-správní úsek, ale byla by pod prvním náměstkem, kde je výzkum a vzdělávání. Středisko digitalizace by mělo být sice na jedné straně v badatelské části Ústavu, ale mělo by být i pro Archívy bezpečnostních složek, které by měly postupně všechny materiály digitalizovat, aby badatelé už mohli ke svým výzkumům používat už materiály v digitální podobě. Digitálně by měly být také zpracovány Evidence členů KSČ, které jsou v Národním archívu.

Add. 4) Spolupráce se zahraničními Ústavy obdobného zaměření by měla být rozšířena na společné koordinace spolupráce jednotlivých bezpečnostních složek ale i jiných složek, které omezovaly občany soc. států v různých oblastech jejich života. Další formou spolupráce by bylo předávání zkušeností s formami zkoumání historie včetně zkušeností s legislativou tuto činnost vymezující.

Add. 5) Vedle již zmíněných prezentací na webových stránkách nebo současných výstavách a konferencích, by výsledky bádání měly být prezentovány veřejnoprávními sdělovacími prostředky – ostatně jsou k tomu snad již uzavřeny náležité smlouvy, ale zatím nejsou využívány. Při různých rozhovorech nebo i odborných pořadech, není zdůrazňována účast nebo spolupráce badatelů Ústavu. Naopak mnohé výstupy pracovníků Ústavu mnozí autoři přebírají a bez udání zdroje pak komerčně využívají – tyto prezentace by měl mít Ústav také vhodně právně ošetřeny.

Add. 6) Účelnost a hospodárnost by měla být vlastní Úřadu ve všech jeho postupech. Na všechny spolupráce, projekty, granty, publikace je potřeba vypisovat výběrová řízení až třeba po určitý podíl spoluúčasti při prezentaci výsledků – třeba vydávání publikací. Získávání

mimorozpočtových zdrojů je u organizační složky státu silně problematické. Některé instituce to řeší méně šťastnou formou založením obecně prospěšné společnosti, ale tato možnost není nejlepším řešením pro nebezpečí, že by se toto mohlo stát terčem pro lidi, kterým se Ústav nelíbí. Měly by být stanoveny nějaké ekonomické cíle návratnosti činnosti Ústavu – nejde o zisk, ale o možnost porovnání nákladů na činnost s jinými podobnými institucemi. Pochopitelně součástí hospodářsko-správních opatření musí být náprava všech nedostatků a porušení zákona, která objevil NKÚ – protokol i nápravu chyb zveřejnit na stránkách.

Navrhované systémové změny

Změny vycházejí z logiky, že Rada má svoje potřeby, pak je úsek zabývající se úkoly vycházejícími ze zákona o Ústavu, a vedle toho je úsek, který tyto úkoly ekonomicko-správně zajišťuje.

Nejvýraznějšími změnami jsou: Digitalizace by se přesunula z úseku ekonomicko-správního na úsek výzkumný a zároveň by úsek digitalizace byl spojen i s archívou prostřednictvím společného pracoviště. V této podobě a umístění lépe odpovídá potřebám Ústavu i externích badatelů.

Rada by měla svého samostatného tajemníka, který sice by byl zaměstnancem Ústavu, ale řízen by byl přímo Radou – zajišťoval by vše potřebné pro činnost Rady.

Závěrem

Ústav by měl získat ve společnosti odpovídající váhu a úctu, kterou v současnosti postrádá. Výsledky by měly být na takové úrovni, aby k nim měli respekt i jeho ideologičtí kritici.

Souhlasím se zveřejněním této koncepce na internetových stránkách ÚSTR:

Počet znaků: 8 232 včetně mezer

V Praze dne 2. října 2013

Karel Světnička